

H136 SAS 10 år¹

2020-12-17

Sven Erik Mattsson

Inledning

H136 SAS 10 år är det första maskintillverkade posthäftet som finns med kontrollnummer i de färdiga häftena. Detta beror på att H136 endast innehåller 10 frimärken som sitter i 5 rader. Vid denna tid innehöll häftena oftast 20 frimärken i 10 rader. Tryckcylindern hade 10 rader med frimärken. Ovanför och under frimärksraderna fanns marginaler. I den undre marginalen trycktes cylindersiffror och vid var 20:e frimärksrad sattes ett femsiffrigt kontrollnummer. Med få undantag hade maskintillverkade häftena haft 10 frimärksrader och den övre marginalen användes för inklistring i omslaget. Den undre marginalen revs bort och då kom det inte med några kontrollnummer i de färdiga häftena. H136 har inte 20 utan endast 10 frimärken. Före inhäftning delades frimärksbanan längs mittlinjen. För att inhäfta frimärkena från den undre delen använde man den undre marginalen. Resultatet blev att det finns häften

- H136R med rättvänd inhäftning, där inhäftningsremsan sitter upptill
- H136O med omvänd inhäftning, där inhäftningsremsan sitter nedtill och på den finns cyls och kontrollnummer

Frimärkena i H136 har valören 40 öre, vilket från 1952-06-01 till 1962-06-30 var brevpottot för 20g till de utomnordiska länderna. H136 var det första häftet som hade frimärken i denna valör, så man ansåg nog att ett häfte med 20 frimärken var för mycket och att 10 frimärken var lämpligare. För de med stort behov gjordes rullar med 100 frimärken.

¹ Publicerad i Häftessamlaren, Nummer 2 (166), juni 2019.
2020-12-17 Korrigerat pilarna i Figur 2 och 3.

Färgkort

Postverket hade en omfattande kontrollapparat vid framställning av frimärken. Man tryckte till exempel ett kontrollnummer, kn, på frimärksbanan med jämna mellanrum, oftast vart på 10:e häfte. Men man förde inte bok över vilka kn som finns för olika frimärkstyper. Vid tryckningen av frimärksbanan förde Postverkets frimärkstryckeri för något som de kallade *färgkort*. Det är ett kartotekskort i liggande A5-format. En kopia av färgkortet för frimärkena SAS 10 år finns i figur 1.

Format B

Valör: *10 öres* Typ: *S. A. S* Tillverkn. dat.: *1960*

För- kromade	Räkneverk		Summa	För- kromade	Räkneverk		Summa	A n m.
	Från <i>R</i>	Till			Från <i>H</i>	Till		
<i>100047</i> <i>25-11-60</i> <i>28-11-60</i>				<i>16/</i>	<i>39450</i>	<i>46500</i>	<i>7050</i>	<i>Färg godk</i>
	<i>omtryckt g/ varv</i>							<i>14 32 45 +</i>
<i>13-1</i> <i>1961</i>	<i>21450</i>	<i>39450</i>	<i>18000</i>					<i>51/1000kn</i>
<i>17-2</i> <i>1961</i>	<i>154700</i>	<i>164900</i>	<i>9500</i>					<i>2kg + 1092</i>

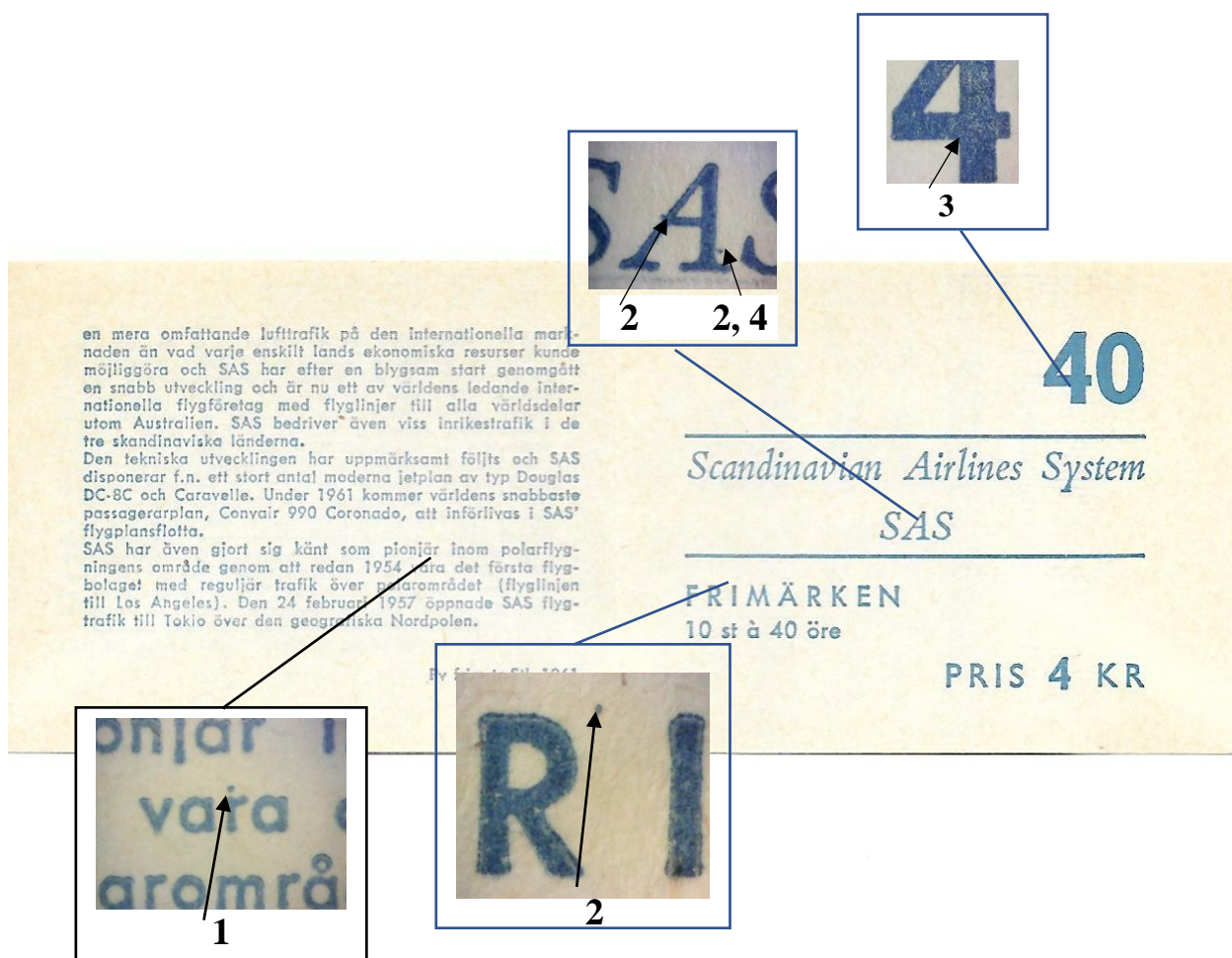
Figur 1: Färgkortet SAS 10 år för frimärken i rullar, F521A och häften H136. Nedre delen som inte är ifyllt har skurits bort.

Färgkortet för SAS 10 år omfattar både frimärken i rullar, F521A, och frimärken i häften H136. Den vänstra delen rör frimärken i rullar, då det efter "Från" står "R". Den högra delen rör frimärken i häften, då det efter "Från" står "H". På tryckpressen finns ett cylinderräkneverk som räknar antalet varv som tryckcylindern roterat. Startvärde och slutvärde noteras för varje tryckserie. Skillnaden mellan "Till nr" och "Från nr" ger "Summa", som är antalet varv som tryckcylindern roterat. Eftersom det finns 2×12 häften per varv så får man antalet häften genom att multiplicera "Summa" med 24 och antalet frimärken genom att multiplicera med 240. Antalet 2-sidiga frimärken fås genom att addera de två talen i "Summa" i vänstra delen, 18000 och 9500, för att få totala antalet cylindervarv. Multiplikation med 240 ger 6.6 miljoner 2-sidiga frimärken att jämföras med den uppgivna upplagan på 5.2 miljoner sålda frimärken. Det indikerar en kassation på 20%, vilket inte är onormalt. På häftessidan är summan 7050 vilket skulle betyda $240 \times 7050 = 1.692$ miljoner frimärken eller med andra ord 0.1692 miljoner häften eller 8460 olika kontrollnummer, vilket inte alls stämmer med en uppgiven försald upplaga på 0.25 miljoner häften. Det kan redan nu avslöjas att siffran från färgkortet inte alls stämmer med observerade kontrollnummer. Frågan diskuteras vidare nedan under rubriken upplagor.

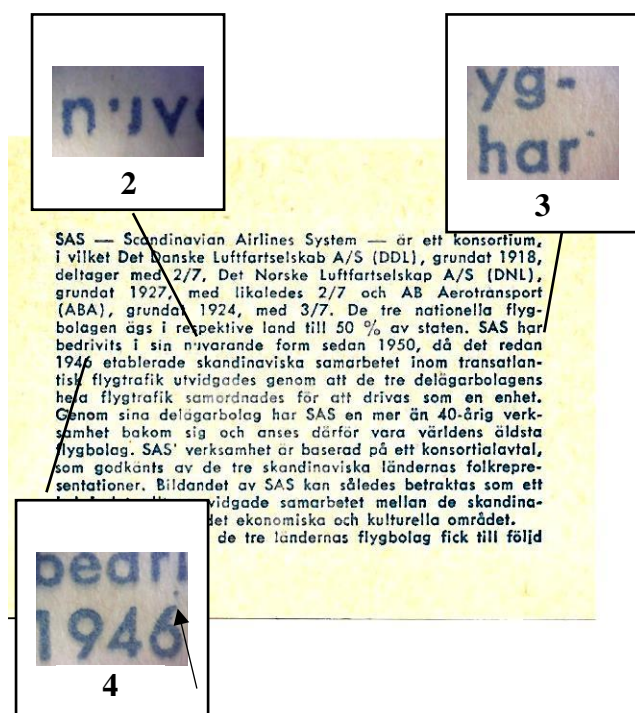
Inhäftning

H136 är inhäftade i 1.a och/eller 2.a häftesmaskinen. Tyvärr finns inga kända tecken på att skilja häften från de två maskinerna åt. Omslagstrycket är i offset och ryggen är bigad. På omslaget finns täta ritsar med 1 mm:s mellanrum och de kan vara infärgade från omslagstrycket. Ibland är de svaga och syns bäst i släpljus.

Det finns fyra olika omslagsklichéer. En uppsättning av omslagsklichéer har identifierats. Det finns endast en klichétyp: 1~1. När det finns delade kn så är det bra att kunna använda omslagsklichéer för att sortera ut oäkta par, så därför finns kännetecknen på klichéerna beskrivna i figur 2 och 3. I en sekvens av hela kn kan det bli antingen följderna 1~1, 3~3, 1~1, ... eller 2~2, 4~4, 2~2, ... För delade kn blir det de två möjligheterna: 1~1/4~4, 3~3/2~2, 1~1/4~4, ... eller 2~1/1~1/, 4~4/3~3, 2~1/1~1/, ...

Figur 2: Kännetecknen för omslagets ytterklichéer.

Figur 3: Kännetecknen på omslagets innerklichéer. Innerkliché 1 saknar kännetecknen.

Inlagor och kontrollnummer

Det finns en tydlig cylinderskada på en inlaga av H136O under ”V” i ”SVERIGE”, se figur 4.

Figur 4: Cylinderskada, S6a, som sitter under ”V” i ”Sverige”.

Med konventionen att ge inlagan med cyls 1 nummer 1, så finns skadan på inlaga 6, som kommer precis före inlagan med c 2. Om man håller häftet med IR inhäftningsremsan nedåt så att frimärkena syns rättvända, så finns skadan på högra frimärket i andra raden uppifrån räknat. Skadan finns genomgående i alla häften med inlaga 6. Enligt färgkortet så har 2-sidiga frimärken tryckts både före och efter häftesinlagor, så skadan bör kunna hittas på 2-sidigt tandade frimärken. Rapportera om ni har sådana.

H136 har tryckts i GI som har kn i antikva. Det finns hela kn och kn som är delade 3+2.

Hela kn finns i intervallet 17670–26308 och kn från alla tusental i intervallet är kända. Det finns inga i kombination med cyls. Däremot finns de i kombination med S6a och vid division med 6 så har dessa alltid rest 4 och alla häften med helt kn och med rest 4 har skadan S6a. Det visar att kn inte betett sig oregelbundet på något sätt

Delade kn 3+2 finns i intervallet 27449–321** och kn från alla tusental är kända. Vid kombination med cyls så sitter cyls på andra delen av kn. Vid kombination med c 1 har kn resten 4. Vid kombination med S6a så sitter den på första delen av kn med rest 2. Detta finns illustrerat i tabell 2.

Tabell 2: Kn-rester för olika TS och inlagor.

TS	Kn	Inlaga												
		12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	12
1	17670–26308	1		2		3		4		5		0		1
2	27449–321**	5		0		1		2		3		4		

Upplagestorlekar

I tabell 3 finns en sammanställning av beräknade storlekar för de olika tryckserierna. Antal häften har beräknats utifrån både cylinderräkneverk och kända kn. Det är god överensstämmelse mellan den antalet häften som de hela kontrollnumren indikerar och vad som färgkortet visar. Erfarenheten är att antal häften enligt kn är 5–10% större än den enligt cylinderräkneverket. Detta kan bero på att kontrollnummerverket alltid går, men att tryckcylindern inte alltid går vid frammatning av papper vid till exempelvis byte av pappersrulle.

Tabell 3: Antal häften från olika tryckserier

TS	Lägsta och högsta kända kn	Antal häften enligt kn	Antal häften enligt cylinderräkneverk
1	17670–26308	2× 86 390	2× 84 600
2	27449–321**	2× 46 510	
1–2		2× 132 900	

Upplagan med delade kn har som synes inte blivit noterad på färgkortet. Totalt indikerar de två kn-serierna en upplaga på $2 \times 132\,900 = 0.265$ miljoner häften, vilket kan jämföras med en försåld upplaga på 0.25 miljoner häften. Spillet enligt dessa siffror blir 6%. Vilket är mycket lägre än de 20% vi fick för frimärkena i rullar.

Upplagan med delade kn kan ha gjorts precis efter upplagan med hela kn, men det är inte helt säkert. Det kan ju vara ett sammanträffande att de två kn-serierna verka vara i en direkt sekvens. En helt annan möjlighet skulle kunna vara att man tagit en del av den andra tryckeserien som var avsedd för rullmärken och gjort häften. Totalt indikerar färgkortet en upplaga på 8.295 miljoner frimärken. Den totalt försålda upplagan av frimärken i rullar och häften anges till 7.7 miljoner frimärken. Det ger ett spill på 7.1%, vilket stämmer bra med det spill vi räknade ut för TS 1 av H136. Den höga siffran för kassation av frimärken i rullar kan ha orsakats av att rullar blivit osålda till exempel på grund av att brevportot för 20g till de utomnordiska länderna höjdes 1962-06-30. Sammanfattningsvis kan vi inte här avgöra om upplagan av häften med delade kn har glömts på färgkortet eller om den kommit till genom att man gjort häften av frimärken ursprungligen avsedda för rullar.

Rapportera

Jag är mycket intresserad av kommentarer. Speciellt vill jag veta om någon har häften som strider mot mina iakttagelser. Rapporter om nya kn-tusental är välkomna. Kontakta Sven Erik Mattsson, Uardavägen 8A, 224 71 Lund, E-post SvenErik.B.Mattsson@gmail.com